

UO‘K: 80.81‘33

TA‘LIMiy KORPUS LINGVISTIKASI BO‘YICHA OLIB BORILGAN TADQIQOTLAR TAHLILI

АНАЛИЗ ИССЛЕДОВАНИЙ В ОБЛАСТИ ОБУЧАЮЩЕЙ КОРПУСНОЙ ЛИНГВИСТИКИ

ANALYSIS OF RESEARCH IN EDUCATIONAL CORPUS LINGUISTICS

Botirova Maftuna Maxammadtulqin qizi¹ ¹O‘zbekiston milliy universiteti talabasiQodirova Zebo Gulboyevna² ²O‘zbekiston milliy universiteti o‘qituvchisi**Annotatsiya**

Ushbu maqolada ta'limiy korpus lingvistikasi sohasida olib borilgan tadqiqotlar keng tahlil qilingan. Bunda korpus lingvistikasi ta'rifi, uning ta'limdagi dolzarbligi va zamonaviy til o'rganishda samaradorligi yoritilib berilgan. Jahondagi va O'zbekistondagi ta'limiy korpuslar, ularning imkoniyatlari, tarkibi va texnologik jihatlari batafsil o'rganilgan. Maqolada til o'rgatishda ta'limiy korpuslardan foydalanishning afzalliklari va kamchiliklari, shuningdek, ularning lingvodidaktik va morfologik asoslari haqida ma'lumot beriladi. Tadqiqot natijalari ta'limiy korpuslarni takomillashtirish va ularni samarali o'qitish vositasi sifatida foydalanishda muhim ahamiyat kasb etadi. Mazkur maqola o'quv materillarini yaratishda korpus lingvistikasi texnologiyalarining keng imkoniyatlarini namoyon etadi.

Аннотация

В данной статье проведён всесторонний анализ исследований в области обучающей образовательные корпуса. Представлено определение корпусной лингвистики, её актуальность в образовании и эффективность в современном изучении языков. Подробно рассмотрены образовательные корпуса в мире и в Узбекистане, их возможности, состав и технологические аспекты. В статье раскрыты преимущества и недостатки использования обучающих корпусов в преподавании языков, а также их лингводидактические и морфологические основы. Результаты исследования играют важную роль в совершенствовании образовательных корпусов и их эффективном применении в качестве инструмента обучения. Данная статья демонстрирует широкие возможности технологий корпусной лингвистики в создании учебных материалов.

Abstract

This article provides a comprehensive analysis of research in the field of educational corpus linguistics. It explores the definition of corpus linguistics, its relevance in education, and its effectiveness in modern language learning. The study examines educational corpora worldwide and in Uzbekistan, highlighting their potential, structure, and technological aspects. The article discusses the advantages and disadvantages of using educational corpora in language teaching, as well as their linguistic and morphological foundations. The research findings play a crucial role in improving educational corpora and utilizing them as effective teaching tools. This study demonstrates the broad potential of corpus linguistics technologies in the development of educational materials.

Kalit so'zlar: korpus, ta'limiy korpus, rus tili milliy korpusi, elektron axborot bazasi, lug'at, matn.

Ключевые слова: корпус, обучающий корпус, Национальный корпус русского языка, электронная информационная база, словарь, текст.

Key words: corpus, educational corpus, Russian National Corpus, electronic information database, dictionary, text.

KIRISH

Zamonaviy tilshunoslik sohasida korpus lingvistikasi katta ahamiyatga ega. Katta hajmdagi matnlarni tahlil qilish orqali, tilning tuzilishi va o'rganilishiga yordam beradi. Korpus texnologiyasida tabiiy til grammatikasini tahlil qilish, matnlardagi yangi so'zlar va ularning ishlatilish chastotasi aniqlash, til birliklari o'rtasidagi semantik munosabatlar, xususan, sinonimlik va antonimlik, paronimlik, omonimlik hodisalari tadqiqini o'rganish mumkin bo'ladi. Ayniqsa, korpuslardan ta'lim sohasida foydalanish o'quv jarayonini samarali tashkil etishni ta'minlaydi. Ta'lim sohasida, xususan, chet tillarini o'qitishda korpuslardan foydalanish interaktiv va moslashtirilgan metodlarni taqdim etadi. Professor V.A.Plungyaning fikricha:.. "endi odamga tilni o'zlashtirish uchun odamga

TILSHUNOSLIK

2 ta narsa emas, balki 3 ta narsa kerak: lugʻat, grammatika va til korpusi” [7, 261]. Til oʻrganuvchilarga korpus nutq, grammatika, leksikada mavjud materiallarni taqdim etadi.

Oʻzbekistonda korpus lingvistikasi sohasida bir qancha tadqiqotlar amalga oshirilgan boʻlib, maqolada taʼlimiy korpus lingvistikasi boʻyicha izlanish olib borgan olimlarning tadqiqotlari tahlil qilingan, oʻrganishlardan olingan natijalar va chet eldagi taʼlimiy korpuslar tahlili haqida ayrim maʼlumotlar berilgan.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Korpus atamasiga sohada tadqiqot olib borgan olimlar tomonidan turlicha taʼriflar keltiriladi. Jumladan, professor B.Mengliyev tomonidan Korpus – maʼlum maqsadda yigʻilgan matnlar majmuini tashkil etuvchi, til birliklari yigʻindisi, tabiiy tildagi elektron shaklda saqlanadigan yozma yoki ogʻzaki, kompyuterlashtirilgan qidiruv tizimiga dasturiy taʼminot asosida joylashtirilgan onlayn yoki oflayn tizimda ishlaydigan matnlar jamlanmasi deb taʼrif beriladi [4, 3].

Korpus lingvistikasiga N.Abduraxmonova quyidagi taʼrifni beradi, korpus lingvistikasi – bu nutqning barcha ifodalarini kuzatish, tahlil qilish va oʻrganish imkonini beruvchi yoʻnalish boʻlib, korpus esa tilning qisqartirilgan modeli sifatida nutqning turli diskurslardagi ifodasini tabiiy nutq holatida namoyon etuvchi tizimli matnlar majmuasidir [1, 16].

Korpus lingvistikasi korpus turlarini, uning tuzilishini va tabiiy tilda yuzaga keladigan oʻzgarishlarni vaqt nuqtayi nazaridan kuzatish, tahlil qilib borish imkonini beradi. Korpuslar turli maqsadlarda yaratiladi va tarkibida bir qancha subkorpuslarni birlashtiradi. Korpuslar tarkibida subkorpuslar sifatida mualliflik korpusi, parallel korpus, taʼlimiy korpuslarni qayd etish mumkin. Jumladan, oʻzbek tili milliy (uzbekcorpus.uz) korpusi tarkibida mavjud taʼlimiy korpus, qolaversa, Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat oʻzbek tili va adabiyoti universitetida 2021-yilda oʻzbek tilida taʼlimiy korpus yaratishga doir dastlabki amaliy ishlar olib borish boshlandi. (uzschoolcorpara.uz)

Amerikada	N.F.Sidiropulos N.Hatsigeorgiu	Korpuslarning afzalligi va kamchilliklari haqida
	Sabine Braun	Korpus manbalari haqida
Rossiyada	V.V.Vinogradova	Rus tili milliy korpusning tarkibi
	O.G.Chernyavskaya	Dunyo korpuslari haqida
Turkologiyada	Oʻ.Xoliyorov	Taʼlimiy korpusning lingvistik asoslari haqida

Ingliz tilida taʼlimiy korpus alohida korpus boʻlib, ingliz tilini oʻrganuvchilarning xalqaro korpusi sifatida, ogʻzaki ingliz tilini oʻrganish uchun Lankaster Spoken English Corpus, Corpus of Spoken American English korpuslarini misol qilib keltirsak boʻladi.

N.F.Sidiropulos va N.Hatsigeorgiuning tadqiqotida taʼlimda korpusdan foydalanishning afzalligi va kamchiliklari haqida quyidagi fikrlarni aytadi. Korpusning afzalligi uning misollar koʻpligi, qidiruv tizimiga kirish imkoniyati hamda koʻp sonli grammatika va til xususiyatlarini batafsil oʻrgata oladigan manba deb koʻrsatsa, kamchiligi sifatida korpusda tildan foydalanishda kontekstning yoʻqligi va aniq tekshiruv yoʻqligini keltiradi, chunki taʼlimda tasodifiy elementlar mavjud [10, 1-5]. Taʼlimiy korpuslarning qurilishi, uning tarkibi va ishlatilishi oʻquvchilarga til oʻrgatishda qoʻllanishi haqida soʻz yuritilgan. Ilgari oʻrganilgan korpus turlarining samaradorligi va taʼlimdan foydalanishning afzalligi koʻrsatilgan.

Sabine Braun ELISA – til oʻrganish maqsadlari uchun pedagogik jihatdan boyitilgan korpus haqidagi tadqiqotida til oʻrganish uchun mos boʻlgan kichik va aniq maqsadli korpuslarni ishlab chiqarilishi, korpusda dolzarb mavzularga oid manbalar boʻlishi kerakligini tahlil qilib beradi [11].

John Sinclair tadqiqotining tahlil natijalari shuni koʻrsatadiki, korpusni taʼlimda qoʻllash uchun avval oʻqituvchida koʻnikma va bilim boʻlishi kerak. Shundan keyin, oʻquvchilarga til oʻrgatishda korpusdan foydalanish kerakligi haqida va uni qanday ishlatish usullarini oʻrgata oladi. Chunki bu maqolada hozirda koʻp talabalar, oʻquvchilar, akademik litsey oʻquvchilari til oʻqitish korpusidan bexabar ekanligi aytilgan [8, 1-3].

Rus tili milliy korpusi tarkibida taʼlimiy korpus ichki korpus sifatida ishlab chiqarilgan va uning milliy korpusdan farqi matnlarning taʼlimiy korpusda oʻquvchi yoshiga mosligi bilan ajralib turadi.

Rus tili milliy korpusi haqida V.V.Vinogradova ilmiy tadqiqotida Rus tili milliy korpusi 3 ta komponentdan iborat ekanligi haqida ma'lumot berilgan. Ularga elektron shakldagi matnlar to'plami, lingvistik annotatsiya tizimi va qidiruv so'rovlarni ta'minlovchi qidiruv tizimlari kiradi.

O.G.Chernyavskaya tadqiqotida chet tilini korpus texnologiyasi bilan o'rganishning tarixi haqida ma'lumot beradi. Dastlab V.P.Sisoev, T.A.Chernyakova, J.Aston, P.Beyker, S.Bernardini, T.Jons va boshqalar o'zlarining tadqiqotlarini chet tillarini o'qitishda korpus texnologiyasidan foydalanishdagi muammolarga bag'ishlangan edi. T.Jons birinchi bo'lib, 1991-yilda chet tilini o'qitishda korpusdan foydalanishni taklif qilgan. Ushbu yondashuv Data Driven Learning deb ataldi. Ingliz tili fanida grammatika va lug'at darslarida birinchi bo'lib korpusdan foydalanildi.

Tadqiqotda korpusdagi matnlar, manbalar va topshiriqlar o'quvchi darajasiga mos bo'lishi kerak, degan fikrlar berilgan va bir nechta ingliz tilidagi korpuslar tahlil qilingan. Misol uchun, The Oxford English Corpusda hozirgacha 2 milliarddan ortiq so'zlardan foydalanilgan. The Corpus of Contemporary American English korpusi esa 1990-yildan hozirgi kungacha bo'lgan matnlarni va 445 million so'zni o'z ichiga oladi. The Bank of English korpusi 4 yarim milliard so'zdan iborat ingliz tilidagi matnlarni o'z ichiga oladi [6, 226].

O'.Xoliyorovning tadqiqotida korpusda giponimik, graduonimik va partonimik munosabatlar bildiruvchi birliklar bazasini shakllantirish yuzasidan takliflar beriladi. Til korpusi – millionlab matnlarni qamrab olgan til korpuslari so'zni izohlash, uni tildagi munosabatlari bilan birga ko'rsata olish imkoniyatining mavjudligi bilan ajralib turadi [3, 30].

O'zbek tili ta'limiy korpusining tuzilishining lingvistik asoslari bo'yicha O'. Xoliyorovning tadqiqotlari quyidagi vazifalarni o'z ichiga oladi. O'zbek tili ta'limiy korpusi tuzilishini nazariy masalalarini belgilash, o'zbek tili ta'limiy korpusining lingvistik asoslarini ochib berishdan iborat. Tadqiqotda ta'limiy korpusning ona tili ta'limi, o'zbek tilini xorijiy til sifatida o'qitishdagi afzalliklarini aniqlash, o'zbek tili ta'limiy korpusiga material tanlash tamoyillarini ishlab chiqish, o'quv lug'atlarini ta'limiy korpusga to'plash jarayonini aniqlash kabi ishlar amalga oshirilgan.

TAHLIL VA MUHOKAMA

"Aksariyat ilmiy manbalarda dastlabki yozma korpuslar sifatida Brown (1964), LOB (1978), FROWN (1999), FLOB (1998), Kolhapur (1978), ACE (1986) manbalar qayd etilsa, nisbatan keyin yaratilgan og'zaki korpuslar sifatida SEU, LLC, SEC (ingliz tili og'zaki matn korpusi), Map task korpus hamda HKCSE (inglizcha og'zaki matnning gong gonk korpusi), aralash korpus (og'zaki va yozma matnlardan tashkil topgan) sifatida ingliz tilining xalqaro ICE korpuslari e'tirof etilgan. Yuqorida nomi keltirilgan korpuslarning hajmi 1 mln. so'zni o'z ichiga oladi" [1, 12].

Brown korpusi – ingliz tilidagi ilk katta korpuslardan biri. U 1961-yilda AQSHning Braun universitetida Nelson Fransis va Genri Kuchere tomonidan tuzilgan. Bu korpusning yaratilishidan dastlabki maqsad ingliz tilining grammatik va leksik xususiyatlarini statistik jihatdan o'rganish bo'lib, ilmiy tadqiqotlar va tilni o'rganish jarayonida real hayotda qo'llaniladigan matnlar asosida tilning sturkturasini tahlil qilish uchun yordamchi vazifasini bajarish edi. Korpus 500 ta matndan tashkil topgan bo'lib, har biri taxminan 2000 ta so'zdan iborat. Matnlar esa turli janrlardan olingan, misol uchun, ilmiy, badiiy, ommaviy axborot vositalari. Hozirda bu korpus zamonaviy korpuslar uchun model sifatida xizmat qiladi va tilshunoslikda qimmatli manba sifatida saqlanib qolmoqda.

LOB korpusi – (Lancaster-Oslo/Bergen Corpus) Britaniya ingliz tilidagi ilk kompyuterlashtirilgan korpus 1970-yilda yaratila boshlagan. Bu Brown korpusining Britaniya versiyasi. LOB korpusi Brown korpusiga o'xshash tarzda tuzilgan bo'lib, Britaniya ingliz tilini tadqiq qilish va Amerika ingliz tili bilan solishtirish uchun yaratilgan.

FROWN (Freiburg-Brown) va FLOB (Freiburg-LOB) korpuslari o'tgan asrning 90-yillar oxirida yaratilgan bo'lib, zamonaviy ingliz tilini tahlil qilish va ilgari yaratilgan korpuslar bilan solishtirish uchun mo'ljallangan. Germaniyaning Freiburg universitetida Christian Mair va uning jamoadoshlari tomonidan yaratilgan. FROWN Amerika ingliz tiliga asoslangan bo'lib, uning ildizi Brown korpusiga borib taqaladi, FLOB Britaniya ingliz tiliga asoslangan bo'lib, u esa LOB korpusiga bog'liqdir [14, 16].

Ingliz tilida ta'limiy korpus alohida korpus bo'lib, Gonkong Study Corpus ingliz tilini o'rganuvchilarning yozma ishlariga alohida e'tibor qaratadi. Ushbu korpus til o'rganuvchilarning yozish jarayonidagi xatolarini, uslublarini va til qoidalariga rioya qilish darajasini o'rganish imkonini beradi. Bu esa ta'lim jarayonida samarali til o'rgatish usullarini ishlab chiqishga xizmat qiladi.

XULOSA

Xulosa qilib aytish mumkinki, maqolada ta'limiy korpus lingvistikasi sohasida olib borilgan tadqiqotlar chuqur tahlil qilinib, uning dolzarbligi va amaliy ahamiyati yoritib berilgan. Ta'limiy korpusning tilni o'qitishdagi roli, uning texnologik yondashuvlari, o'quv jarayoniga ijobiy ta'siri ko'rsatib o'tilgan. Dunyodagi ilg'or korpuslar, jumladan, ingliz, rus va o'zbek tilidagi korpuslarning o'ziga xos jihatlari hamda til o'rganishda foydalanish usullari tahlil qilingan. Tadqiqot natijalari ta'limiy korpuslarni takomillashtirish, o'quv jarayonlarini sifatli tashkil etish va milliy til korpuslarini rivojlantirishda muhim ilmiy asos yaratadi. Shu sababli, ta'limiy korpuslar o'quvchilarning lingvistik ko'nikmalarini rivojlantirishda samarali vosita sifatida qo'llanishi mumkinligi aniqlangan.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Abduraxmonova N. Korpus lingvistikasi darslik. – Toshkent, 2024. - B.12.
2. Elov B, Abjalova M, Raupova L. O'zbek tilining ta'limiy korpusi va uning imkoniyatlari // O'zbekiston til va madaniyat. 2021. № 4. – 69-71 b.
3. Xoliyorov O'. Ta'limiy korpuslar uchun giponimik, graduonimik va partonimik munosabatlar bildiruvchi birliklar bazasini shakllantirish // Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti axboroti, 2021. № 01. – 30-b.
4. Mengliyev B, Xamreva SH. Til korpusi va uning ahamiyati. – Buxoro, 2018. – 3-b.
5. Чернявская О. Дидактический потенциал корпусных технологий в преподавании иностранных языков. 2016. – 261 с.
6. Чернявская О. Дидактический потенциал корпусных технологий в преподавании иностранных языков // Ученые записки Крымского федерального университета имени В. И. Вернадского. Филологические науки. Том 2. № 2. 2016. – 226 с.
7. Марданшина Р. Национальный корпус в практике лингвистических исследований и преподавании языка // Национальный корпус русского языка / Н.Р. Добрушина, А.И. Левинзон // Вопросы образования, 2006. № 4. – 1-5 с.
8. Синклер Д. Как использовать корпуса в преподавании иностранного языка // How to use corpora in language teaching. – Amsterdam, 2004. № 6. – 1-3 b.
9. Холиёров Ў. Ўзбек тили таълимий корпусини тузишнинг лингвистик асослари. Филол. фан. б. фалс. док. дисс. – Термиз, 2021.
10. Sidiropulos N, Hatzigeorgiu N. Construction of a web-based corpus for educational uses // Institute for Language and Speech Processing, 2011.
11. Sabine Braun. ELISA - til o'rganish maqsadlari uchun pedagogik jihatdan boyitilgan korpus, 2020.
12. Abdurakhmonova, N. (2021). Formal-Functional Models of The Uzbek Electron Corpus. ANGLISTICUM. Journal of the Association-Institute for English Language and American Studies, 10(8), 59-66.
13. Abdurakhmonova, N. (2019). Dependency parsing based on Uzbek Corpus. In of the International Conference on Language Technologies for All (LT4All).
14. Martin W. Practical Corpus Linguistics An Introduction to Corpus-Based Language Analysis. Oxford, 2016. – P. 16.
15. Abdurakhmonova, N., Tuliyeu, U., Ismailov, A., & Abduvahobo, G. (2022). UZBEK ELECTRONIC CORPUS AS A TOOL FOR LINGUISTIC ANALYSIS. In Компьютерная обработка тюркских языков. TURKLANG 2022 (pp. 231-240).